

Гендерна рівність у виборчому праві: українські реалії та світовий досвід

Бортник Н. П.¹, Ломакіна О. А.²

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2025	Право	342.35.07:004(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18457669>

Анотація. У статті розглянуто українські реалії гендерної рівності у виборчому праві, зокрема аналіз чинного законодавства, статистичні дані щодо участі жінок у виборах, а також основні перепони на шляху до її реалізації. Вказано, що гендерна рівність є фундаментальною складовою демократичного суспільства, що забезпечує рівні права та можливості для всіх громадян незалежно від статі. Виборче право, як один із ключових механізмів реалізації демократії, відіграє важливу роль у забезпеченні рівного доступу чоловіків і жінок до участі в політичному житті. Підкреслено, що в Україні, попри існування законодавчих гарантій, проблема гендерного дисбалансу у виборчому процесі залишається актуальною. Особливу увагу звернуто на Виборчий кодекс України, який у 2019 році впровадив обов'язкову гендерну квоту для виборчих списків політичних партій. Згідно з цим положенням, не менше 40% осіб у списках повинні бути представниками однієї статі. Це нововведення стало важливим кроком до забезпечення пропорційного представництва жінок у політичних органах. Однак, незважаючи на прогресивність законодавства, його імплементація стикається з низкою проблем. Зокрема, існують випадки формального дотримання квоти без реального забезпечення участі жінок у прийнятті рішень. Наголошено, що жінки часто опиняються на нижніх позиціях виборчих списків, що знижує їхні шанси на обрання.

Звернуто увагу на досвід європейських країн, який свідчить про те, що впровадження ефективних механізмів гендерної рівності у виборчому праві може значно підвищити рівень участі жінок у політиці. Для України важливо врахувати ці практики й адаптувати їх до національного контексту. Зроблено висновок, що гендерна рівність у виборчому праві є важливим інструментом для зміцнення демократичних процесів в Україні. Попри позитивні зміни в законодавстві та зростання кількості жінок-кандидатів, досягнення повного паритету потребує подальших зусиль і з боку держави, і громадянського суспільства. Вивчення міжнародного досвіду та його адаптація до українських реалій можуть стати ключем до успішної імплементації принципів гендерної рівності в політичному житті країни.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна рівність у виборчому праві, виборче право, виборчі квоти, демократичні цінності, гендерні стереотипи, громадянське суспільство, правовий механізм.

¹ доктор юридичних наук, професор в. о. завідувача кафедри адміністративного та конституційного права факультету Морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, ORCID ID 0000-0002-3030-406X

² доцент кафедри адміністративного та конституційного права факультету Морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, кандидат юридичних наук, доцент ORCID ID 0000-0003-4397-5978

Gender equality in electoral law: ukrainian realities and world experience

Abstract. The article examines the Ukrainian realities of gender equality in electoral law, in particular, an analysis of current legislation, statistical data on women's participation in elections, as well as the main obstacles to its implementation. It is indicated that gender equality is a fundamental component of a democratic society that ensures equal rights and opportunities for all citizens regardless of gender. Electoral law, as one of the key mechanisms for implementing democracy, plays an important role in ensuring equal access of men and women to participation in political life. It is emphasized that in Ukraine, despite the existence of legislative guarantees, the problem of gender imbalance in the electoral process remains relevant. Particular attention is paid to the Electoral Code of Ukraine, which in 2019 introduced a mandatory gender quota for electoral lists of political parties. According to this provision, at least 40% of persons on the lists must be representatives of one sex. This innovation was an important step towards ensuring proportional representation of women in political bodies. However, despite the progressiveness of the legislation, its implementation faces a number of problems. In particular, there are cases of formal compliance with the quota without real provision of women's participation in decision-making. It is emphasized that women often find themselves at the bottom of electoral lists, which reduces their chances of being elected.

Attention is drawn to the experience of European countries, which indicates that the implementation of effective mechanisms of gender equality in electoral law can significantly increase the level of women's participation in politics. It is important for Ukraine to take into account these practices and adapt them to the national context. The conclusion is made that gender equality in electoral law is an important tool for strengthening democratic processes in Ukraine. Despite positive changes in legislation and an increase in the number of women candidates, achieving full parity requires further efforts from both the state and civil society. Studying international experience and adapting it to Ukrainian realities can be the key to the successful implementation of the principles of gender equality in the political life of the country.

Keywords: gender equality, gender equality in electoral law, electoral law, electoral quotas, democratic values, gender stereotypes, civil society, legal mechanism.

Вступ

Актуальність проблеми. Гендерна рівність є однією з ключових складових демократичного суспільства, що забезпечує рівні права та можливості для жінок і чоловіків у всіх аспектах суспільного життя. Особливе значення цей принцип набуває у сфері виборчого права, яке визначає механізми формування органів влади та участі громадян у процесах прийняття рішень. Виборче право виступає не лише інструментом реалізації демократичних цінностей, а й важливим показником рівня гендерної рівності в державі.

Україна, як молода демократія, стикається з численними викликами на шляху до забезпечення гендерної рівності в політичному житті. Незважаючи на прогрес у законодавчій сфері, реальна участь жінок у виборчих процесах залишається обмеженою. Серед причин можна виділити соціально-культурні стереотипи, недостатню політичну волю та інституційні бар'єри, які ускладнюють доступ жінок до політики.

Світовий досвід свідчить про те, що забезпечення гендерної рівності у виборчому праві потребує комплексного підходу, що включає як законодавчі зміни, так і активну просвітницьку роботу. У багатьох країнах введення гендерних квот стало ефективним механізмом збільшення представництва жінок у парламенті та інших органах влади. Однак цей інструмент часто викликає дискусії щодо його відповідності принципу рівності та демократичних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика гендерної рівності загалом, та у виборчому праві, зокрема, широко висвітлюється в науковій українській літературі. З-поміж праць варто назвати роботи А. П. Андрусак, О. О. Барабаш, М. Т. Гаврильців, С. С.

Єсімова, І. М. Жаровської, М. В. Коваліва, К. Б. Левченко, Е. М. Лібанової, Г. Ю. Лук'янової, О. В. Марцеляка, Л. Р. Наливайко та ін.

Метою статті є не лише дослідження проблематики гендерної рівності у виборчому праві, але й формування рекомендацій для вдосконалення української правової системи з урахуванням світових тенденцій та стандартів.

Результати

Як зазначають Л. Р. Наливайко та Л. В. Марценюк, упродовж останніх десятиліть гендерна проблематика набуває дедалі більшого значення на міжнародному рівні, охоплюючи різні сфери – від соціологічних досліджень до військової справи. У багатьох державах, зокрема й в Україні, на законодавчому рівні закріплено принципи соціальної рівності між чоловіками та жінками. Однак, попри формальне визнання рівності, практичний стан гендерного паритету у різних аспектах суспільного життя залишається далеким від ідеального. Жіночі права нерідко порушуються або ігноруються, що створює перешкоди для їхньої повноцінної реалізації. Водночас і чоловіки стикаються з обмеженнями своїх прав у певних сферах, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення механізмів забезпечення гендерної рівності та ефективного впровадження відповідних норм законодавства [1, с. 61].

Ю. В. Левченко зазначає, що забезпечення рівності прав жінок і чоловіків у виборчому процесі є ключовою умовою для формування демократичної та правової держави в Україні. Гендерна проблематика в українському суспільстві особливо чітко проявляється через структуру влади, механізми її формування та реалізації. У контексті виборчих систем гендерний підхід передбачає інтеграцію принципу рівності між жінками і чоловіками на кожному етапі розвитку виборчих процесів, включаючи залучення всіх відповідних суб'єктів. Такий підхід спрямований на забезпечення повноцінної участі обох статей у політичному житті, що є необхідною складовою демократизації суспільства [2, с. 35].

У цьому контексті варто акцентувати увагу на позиції О. В. Марцеляка, який стверджує, що вибори є фундаментальним елементом будь-якої демократичної політичної системи, адже вони забезпечують представництво інтересів різноманітних соціальних груп у структурах державної влади та місцевого самоврядування. Завдяки виборам визначаються напрями подальшого розвитку держави, а також обираються політичні та державні лідери. Однак реалізація цього на практиці можлива лише за умови дотримання демократичних принципів і процедур формування представницьких органів влади, а також належного законодавчого регулювання статусу учасників виборчого процесу [3, с. 378].

Отож, гендерна рівність у виборчому праві є однією з ключових складових демократичного суспільства, яка забезпечує рівний доступ чоловіків і жінок до політичної участі. З огляду на глобальні тенденції, питання гендерної рівності набуває все більшої актуальності, особливо в контексті забезпечення прав людини та сталого розвитку. Україна, як держава, що декларує європейські цінності, також стикається з викликами у сфері гендерної рівності у виборчому праві. З огляду на це доцільно зупинитись на розгляді українських реалій та світовому досвіді у цьому аспекті більш детальноше.

Гендерна рівність у виборчому праві передбачає однакові можливості для чоловіків і жінок брати участь у виборах як виборці, кандидати та представники політичних партій. Вона ґрунтується на принципах недискримінації, закріплених у міжнародних правових актах, таких як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [4], а також у національних конституціях і законах.

Виборче право є одним із важливих інструментів реалізації гендерної рівності, оскільки воно визначає правила доступу до політичної влади. Проте історично жінки

були позбавлені права голосу, і лише в ХХ столітті відбувся значний прогрес у цьому напрямі. Сьогодні більшість держав світу визнають право жінок на участь у виборах, однак питання гендерного паритету залишається відкритим.

Україна ратифікувала ключові міжнародні документи щодо гендерної рівності, включаючи CEDAW [4], і закріпила принцип рівності чоловіків і жінок у Конституції України [5]. Виборче законодавство також передбачає рівний доступ до участі у виборах для всіх громадян незалежно від статі [6]. Однак на практиці існують значні виклики.

Передусім, це гендерні квоти. Одним із механізмів забезпечення гендерної рівності у виборчому процесі є запровадження гендерних квот. В Україні цей інструмент був впроваджений у 2019 році через зміни до Виборчого кодексу [6]. Законодавство передбачає обов'язкове включення не менше 40% осіб однієї статі до виборчих списків політичних партій. Такий підхід спрямований на подолання гендерного дисбалансу серед кандидатів.

Попри позитивну динаміку, ефективність квот залишається обмеженою через низку факторів. Зокрема, часто жінки перебувають на нижчих позиціях у списках, що знижує їхні шанси бути обраними. Крім того, існує проблема формального виконання квот без реального залучення жінок до політичного процесу.

Ще один аспект, на який потрібно звернути увагу, це представництво жінок у владі. Згідно з даними видання «Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні» (вересень 2019 року), 62% громадян України підтримують заходи, спрямовані на підвищення участі жінок у політичному житті, зокрема через впровадження гендерних квот. Однак, перед парламентськими виборами у липні 2019 року Україна мала найнижчий відсоток жінок у парламенті серед усіх європейських країн, що значно поступалося середньосвітовому показнику у 24,3%. Після виборів 2019 року частка жінок у Верховній Раді зростає до 20,3%, але цей показник все ще не відповідає міжнародним стандартам гендерної рівності. У своїй попередній заяві Міжнародна місія зі спостереження за виборами Національного демократичного інституту (НДІ) наголосила на незначному збільшенні представництва жінок у партійних списках і серед кандидатів в одномандатних округах порівняно з попередніми виборами. Водночас лише 13 з 22 політичних партій, що брали участь у загальнонаціональному виборчому окрузі, включили до своїх списків щонайменше 30% жінок, причому більшість із них були розташовані у «непрохідних» частинах списків. Чоловіки-кандидати отримували значно більше медійного висвітлення на національних телеканалах, тоді як жінки-кандидатки часто стикалися із сексистськими висловлюваннями та образами як у традиційних ЗМІ, так і в Інтернет-просторі. Інші спостережні місії також підтвердили ці висновки та закликали до запровадження тимчасових спеціальних заходів, таких як гендерні квоти. Водночас жінки демонструють високий рівень представництва у виборчих адміністраціях на всіх рівнях, включаючи керівні посади [7, с. 2-3].

Хоча це є прогресом порівняно з попередніми скликаннями, показник залишається нижчим за середньоєвропейський рівень. На місцевому рівні ситуація є трохи кращою завдяки активній участі жінок у громадських організаціях та місцевих ініціативах.

Значним викликом залишаються соціальні стереотипи щодо ролі жінок у політиці. Саме вони виступають одним із ключових бар'єрів на шляху до гендерної рівності. У суспільстві досі існує упередження, що політика – це «чоловіча справа», а жінки мають зосереджуватися на сімейних та соціальних ролях. Такі стереотипи обмежують можливості жінок брати активну участь у виборах і політичному житті.

Натомість, у світі існує багато успішних прикладів забезпечення гендерної рівності у виборчому праві. Так, С. А. Петrenchенко підкреслює, що досвід гендерної політики Європейського Союзу свідчить про необхідність розробки професійної гендерної політики, яка має бути підкріплена ефективними механізмами її впровадження. В Україні, хоча формально існують окремі елементи гендерної політики, відсутність

дієвих механізмів реалізації ускладнює досягнення реальних змін у сфері гендерної рівності. Глибоко вкорінені стереотипи в українському суспільстві залишаються значним бар'єром, що перешкоджає прогресу. Для забезпечення паритетного розподілу політичної, економічної та соціальної влади необхідна чітка позиція органів державної влади, а також наявність політичної волі та рішучих дій щодо виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері [8, с. 86].

У світлі викладеного вище доречно підтримати позицію Т. М. Мельник, згідно з якою реалізація зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності потребує ретельного аналізу національних можливостей їх впровадження. Це має враховувати історично сформовані особливості соціальної взаємодії між чоловіками та жінками, національні традиції їхніх взаємовідносин, досягнутий рівень соціальної культури, включно з її гендерним аспектом, а також здатність суспільства до гендерної мобільності. Важливим є забезпечення ефективної діяльності організаційних структур із врахуванням гендерного підходу, що передбачає наявність чітких механізмів і гармонійної участі обох статей у цих процесах. Сучасний підхід до вирішення цього питання вимагає аналізу здобутків світової практики гендерних трансформацій, виділення найбільш ефективних форм і методів, які довели свою результативність, їх адаптації до національних умов та уникнення повторення помилок чи зайвих ускладнень [9, с. 9].

Отже, для України доцільним є: 1) підвищення ефективності гендерних квот (необхідно запровадити механізми контролю за виконанням квот, зокрема забезпечити рівномірний розподіл чоловіків і жінок на різних позиціях у списках кандидатів); 2) боротьба зі стереотипами (важливо проводити інформаційні кампанії, спрямовані на зміну суспільного ставлення до ролі жінок у політиці); 3) підтримка жіночих ініціатив (державна має стимулювати розвиток жіночих організацій та забезпечувати їх фінансування для активної участі у виборчому процесі); 4) міжнародне співробітництво (Україна може переймати успішний досвід інших країн через участь у міжнародних програмах і проектах).

Отже, гендерна рівність у виборчому праві є важливим аспектом демократичного розвитку України. Хоча існує певний прогрес у цій сфері, країна стикається з численними викликами, які потребують комплексного вирішення. Світовий досвід демонструє, що ефективна реалізація гендерної рівності можлива за умови політичної волі, законодавчих змін і активної боротьби зі стереотипами. Для України цей шлях є не лише викликом, але й можливістю зміцнити свої демократичні інститути та забезпечити справедливий доступ до політичної участі для всіх громадян незалежно від статі.

Висновки

Підсумовуючи проведений аналіз українських реалій та світового досвіду гендерної рівності у виборчому праві, можемо констатувати, що гендерна рівність у виборчому праві є важливою складовою демократичного суспільства, яка сприяє забезпеченню рівного доступу чоловіків і жінок до політичного процесу. Українські реалії демонструють певний прогрес у досягненні гендерної рівності, однак цей процес залишається непослідовним і потребує подальших зусиль і на законодавчому, і на соціальному рівнях.

Аналізуючи українське виборче законодавство, можна зробити висновок, що воно містить низку норм, спрямованих на забезпечення гендерної рівності. Введення гендерних квот у виборчих списках політичних партій є важливим кроком у цьому напрямку. Однак практична реалізація цих норм часто стикається із труднощами, такими як формальне дотримання квот без реального залучення жінок до політичного процесу чи їх активної участі у прийнятті рішень.

Світовий досвід демонструє, що ефективне впровадження гендерної рівності в політиці потребує комплексного підходу. Зокрема, країни з високим рівнем

представництва жінок у парламенті та інших органах влади активно застосовують такі механізми, як обов'язкові квоти, фінансові стимули для партій, які висувають жінок-кандидатів, а також створення освітніх програм для підготовки жінок до політичної діяльності. Досвід скандинавських країн підтверджує, що інтеграція гендерної рівності в політичну культуру сприяє її сталому розвитку.

Водночас важливим фактором є подолання стереотипів та дискримінаційних практик, які стримують участь жінок у політиці. Українське суспільство все ще стикається з гендерними упередженнями, що перешкоджають жінкам реалізувати свої політичні права на рівних умовах із чоловіками. Вирішення цієї проблеми потребує активної просвітницької роботи, спрямованої на зміну суспільних установок.

Відтак, для забезпечення реальної гендерної рівності у виборчому праві України необхідно: посилити контроль за виконанням гендерних квот у виборчих списках на всіх рівнях; впроваджувати додаткові механізми стимулювання участі жінок у політиці, зокрема через фінансову підтримку та освітні програми; проводити систематичну роботу з подолання гендерних стереотипів у суспільстві; активно залучати громадські організації до моніторингу дотримання принципів гендерної рівності у виборчому процесі; вивчати та адаптувати найкращі світові практики до українських реалій з урахуванням культурного та соціального контексту.

Гендерна рівність у виборчому праві є не лише питанням соціальної справедливості, але й необхідною умовою для побудови ефективної та інклюзивної демократичної системи. Тому її забезпечення має залишатися одним із пріоритетів державної політики України.

Список використаних джерел

1. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. Приватне та публічне право. 2022. № 1. С. 61–66.
2. Левченко Ю. В. Вплив виборчих систем на гендерне представництво в законодавчих органах: приклад України. Науковий журнал «Політикус». 2020. Вип. 4. С. 35–41.
3. Марцеляк О. В. Гендерна політика у сучасному виборчому праві. Право та державне управління. 2023. № 2. С. 377–386.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_207
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.
7. Гендерний аналіз політичного виборчого процесу в Україні / Гол. авторка Джина Чірілло; дописувачі: Жозефіна Дайер, Денис Ковриженко, Олександра Палагнюк, Сергій Савелій. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) за підтримки Міністерства міжнародних справ Канади. 2019. вересень. 54 с.
8. Петреченко С. А. Виборче право жінок в Україні у аспекті захисту їх політичних прав. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 63. С. 83–87.
9. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. Друге доповнене видання. К.: Стилос, 2010. 440 с.